

Ярич М.В.

аспірант,

Чернівецький національний університет

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Термін “концепт” є запозиченням із лат. *Conceptus* – поняття, від *concipere* – “збирати, вбирати у себе; представляти себе; утворювати тощо”. Префікс *con-*, що позначає спільну дію, об’єднання в ціле визначає філософський зміст концепту, який виник у логіці П. Абеляра. Середньовічний філософ вважав концептом сукупність понять, пов’язування висловлень у єдину точку зору на той чи інший предмет за умови визначальної сили розуму. П. Абеляр зауважував, що концепти виникли до створення природи в Божественному розумі як ідея Бога та прообразів одиничних речей [3, с. 23].

Будучи представником концептуалізму в дискусії номіналістів і реалістів із приводу підґрунтя загальних імен, П. Абеляр заперечував реальне існування загального, однак визнав базою загальних імен універсалії, які узагальнюють природу речей і створені розумом для його внутрішнього вжитку як результат пізнавальної діяльності людини. Тобто концепти є лише абстракціями чуттєво сприйнятої інформації про світ [5]. У середньовічному концептуалізмі (Т. Гоббс, П. Абеляр, У. Оккам) концепт розглядався як універсалія, що узагальнює ознаки речей, містить важливу й актуальну інформацію та використовується в розумовій діяльності. Концептуалізм заклав фундамент для філософського тлумачення терміна. Ж. Дельйоз і Ф. Гватаррі проголошували тяжіння концепту лише до філософії. Вони називали його вузлами сітки, простягнутої філософом крізь вічний хаос [5, с. 123].

З іншого боку, деякі вихідні значення латинського терміна зумовили більш пізні тлумачення концепту, до якого повернувся у 1928 році російський філософ С. Аскольдов у статті “Концепт і слово”, надавши його визначенню лінгвофілософського спрямування: “Концепти – це ембріони мисленневих операцій. Коли вимовлене ким-небудь слово розуміється у власному значенні, то це значить, що той, хто це розуміє, здійснює деякий миттєвий акт, який

служить зародком цілої системи мисленнєвих операцій” [2]. Дослідник називає концепт “досить загадковою величиною”, “майже невлотним мерехтінням чогось у розумовому кругозорі”. Пов’язуючи концепт зі значенням слова, він вважав, що концепт може заміщувати не лише реальні предмети, а й окремі їхні частини, “реальні дії”, “власне мисленнєві функції”; а здатність до заміщення реалізується концептами завдяки значенню слова. Дослідник відмічав, що концепт є значно ширшим за лексичне значення [2].

Тим самим, С. Аскольдов розширив розуміння концепту й вивів його далеко за межі загальних понять, хоч у деяких місцях своїх наукових праць він остаточно не позбавився впливу середньовічного концептуалізму (порівняти: концепт є “мисленнєвим утворенням, яке служить для нас заміщенням у процесі мислення невизначеної кількості предметів одного роду” [2, с. 142], тобто концепт тлумачили як загальне родове поняття відносно конкретних видових понять одного класу).

У лінгвістиці поява концепту була зумовлена нагальною потребою нового тлумачення терміна “поняття”, яке традиційно розглядалось як абстракція окремих чуттєвих ознак, а згодом розширило свій обсяг до рівня єдності загального, одиничного й особливого, тобто всього обсягу інформації про певний об’єкт або клас об’єктів. На позначення другого тлумачення почав використовуватись термін «концепт» [10].

О. Цапок вказує на чотири аспекти дефініції концепту: логіко-філософський, що пов’язує концепт із поняттям; логіко-семантичний, орієнтований на утотоження його зі значенням; психологічний, який виходить з ідеї О. Потебні про трирівневу структуру слова, одним із яких поряд із внутрішньою та зовнішньою формою є “зміст, що відповідає чуттєвому образу чи розвинутому з нього поняттю” [10]; й інтегративний, орієнтований на розуміння концепту як інформаційної структури свідомості з огляду на різні способи отримання інформації [10]. Окреслені аспекти визначені наявністю дискусійних питань як у галузі лінгвоконцептології, так і когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, когнітивної психології.

Розглянемо одне з найголовніших питань для усвідомлення природи концепту: співвідношення концепту, поняття та значення. Концепт і поняття нерідко ототожнюються, зважаючи на зміст терміна “концепт”, використаний у середньовічній схоластиці П. Абеляра. Поняття, на думку деяких лінгвістів, є логічно

конструйованим концептом, позбавленим образності. Таке твердження можна розуміти подвійно: або поняття немає чуттєвого образу (картинки) у свідомості, або поняття немає оцінно-емотивних й експресивних нашарувань, на відміну від концепту. Однак у свідомості існують поняття емоцій та оцінок, тому відсутність образності за будь-яких умов не є диференційною ознакою поняття й концепту. Відсутність психічних нашарувань у понятті дослідники пояснюють на підставі відмінності поняття й значення. М. Алефіренко підкреслює: “У мові виражаються не лише результати понятійного відображення, а й складна різноманітність психіки – внутрішній світ переживань людини, роздумів, цінних суджень. У мовних значеннях утілені й форми допонятійного відображення – сприйняття й уявлення” [1, с. 67]. Вважається, що значення ширше поняття, тому що друге пропускає перше крізь призму національного світобачення й певної мовної системи. Оскільки концепт розглядається як інформаційна структура, ширша за значення, то поняття є не лише ядром значення, а і ядром концепту [1, с. 45].

Дослідники в галузі лінгвоконцептології намагаються розвести поняття й концепт. Ю. Степанов диференціює їх відповідно до їхньої належності до різних наук: поняття – до логіки, філософії, концепт – до математичної логіки, культурології та лінгвістики [9, с. 40]. Поняття нерідко пов'язують зі класифікаційною діяльністю. Ф. Клікс відмічає, “понятійні структури є підґрунтям класифікаційного пізнання, певна множина об'єктів може пізнаватися на базі фіксованої в пам'яті структури ознак” [7, с. 149], натомість концепт передбачає залучення ще й чуттєвої, оцінно-емотивної, образної, метафоричної та іншої інформації. На думку О. Кубрякової, до концептів залучаються уявлення, образи, поняття [8, с. 143]. С. Жаботинська розглядає концепт як родове поняття для ряду ментальних сутностей, таких як уявлень, понять, гештальтів і схем дій [6, с. 98].

М. Болдирєв зазначає, що поняття – це раціональний, логічно осмислений концепт, воно виникає шляхом виділення й осмислення істотних характеристик предметів і явищ, у результаті поступового абстрагування від другорядних, індивідуальних ознак, тобто в результаті теоретичного пізнання, а концепт є результатом когніції [4, с. 24].

Отже, багато лінгвістів займалися проблемою вивчення концепту і розробили власні підходи до визначення даного терміну. Основним диференційним параметром між поняттям і концептом вважають емотивність, оцінку.

Список використаних джерел:

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Наука, 2002. – 122 с.
2. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Мир, 1997. – 609 с.
3. Балатова С. С. Сучасне розуміння концепту / С. С. Балатова // Матеріали II міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес». – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – С. 38.
4. Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18-36.
5. Дротянко Л. Г. Філософські проблеми мовознавства: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів /Л. Г. Дротянко. – К.: Навчальна книга, 2002. – 128 с.
6. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лингвистическая студия. – Черкаси: Сіяч, 1997. – Вип. 2. – С. 3.
7. Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта / Ф. Кликс. – М.: Прогресс, 1983. – 157 с.
8. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1997. – 326 с.
9. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры: опыт исследования. – Изд. 2-е, испр. и доп. / Ю. С. Степанов.– М.: Академический Проект, 2001. – 990 с.
10. Цапок О. М. Мовні засоби репрезентації концепту краса в поезії українських шістдесятників 2004 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / О. М. Цапок. – О., 2004. – 20 с.